

**"THEATER IS A SCHOOL WHERE PEOPLE LEARN. THAT COUNTRY THAT HAS
NO THEATER, IT IS HELD TO BE THE LAST." STERIJA**

Almedina Čengić

University of Sarajevo Faculty of Philosophy, ASU Sarajevo, Bosnia and Herzegovina,
almedina_dr@yahoo.com

Abstract: Sterija's plays can be characterized as comedies of nature, although they certainly possess elements of character comedy as well as situation comedies. This opens up possibilities for us to show the virtuosity of the comedigraphic procedure in painting the social background of a specific temporal and locational determination in this paper, by analytical-critical and comparative methods. Through comic actions in his texts, he ridicules the efforts of people from different social strata to reach a higher cultural level; but at the same time in an educational way it gives examples of bad character traits and habits acquired in existing environments. By using linguistic possibilities for comedy purposes, through rich folklore vocabulary, corrupted and inadequate foreign phraseology; underlining decadent phenomena and procedures; parody; with mild satire and irony, this writer opens up possibilities for us, by scientific method and sample method, to analyze the specifics of his artistic expression. His dramatic oeuvre not only includes comedies or "merry scenes", but, especially in his early stages of artistic creation, tragedies dominate, more precisely, dramatic texts called "sad scenes", mostly with topics related to the Serbian past and historical figures; as well as for motifs taken from the oral tradition, mostly of folk songs. According to many critics, the overall dramatic activity of Jovan Sterija Popović is the basis of the new Serbian dramaturgy and it marks the beginning of the creation of Serbian drama and theater. Through his dramatic texts, he unites two great epochs in literary and artistic determinants, because his tragedies can be said to meet the romantic requirements in writing a dramatic text, while his comedies, very clearly and almost completely realistically, outline the negativities of the then Serbian population. region). It is logical that Sterija came into conflict with the then "idealist bourgeois society" and his criticism, so that his works became relevant quite late, almost fifty years after his death, thanks to the engagement of Jovan Skerlic, a great popularizer of Serbian culture and art, to recognize values Sterija's commitment to theatrical art and popularization of his works. A very turbulent period in the history of Serbia at the turn of the 18th and 19th centuries: the rise and fall of Napoleon, the progress of the Austro-Hungarian Monarchy and its dominance in the Balkans, the awakening of national consciousness among the South Slavs, interest in education and cultural progress of these areas; conditioned the need for independence on the cultural and artistic level of many areas of South Slavic countries; which may be the subject of research within the history of the method. The task of this paper is based on the statement that Jovan Sterija Popović, in a synchronic and diachronic, review of his work, is the originator of a very important phase of literary and artistic creation, which will be very important for the regional development of comedy opus. It is evident that, especially the comedies of this representative writer in dramatic literature, determined by a specific social environment and historical moment, have remained very relevant to this day, interesting for the stage, the audience and critical revenge.

Keywords: comedy, character, society, theater, "pozorje"

**“TEATAR JE ŠKOLA GDI SE LJUDI UČE. ONA ZEMLJA KOJA NEMA TEATAR,
DRŽI SE DA JE POSLJEDNJA.” STERIJA**

Almedina Čengić

Univerzitet u Sarajevu Filozofski fakultet, ASU Sarajevo, Pedagoški fakultet Sarajevo, Bosna i
Hercegovina, almedina_dr@yahoo.com

Rezime: Sterijini drame mogu se okarakterizirati kao komedije naravi, mada one savakako posjeduju i elemente komedije karaktera, kao i komedije situacije. To nam otvara mogućnosti da u ovom radu, analitičko-kritičkim i komparativnim metodama, pokažemo virtuoznost komediografskog postupka u slikanju društvene pozadine specifičnog temporalnog i lokacijskog određenja. On komičnim postupcima u svojim tekstovima, izvirgava podsmijehu, nastojanje ljudi iz različitih društvenih slojeva, da dosegnu viši kulturni nivo; ali istovremeno na edukativan način daje primere loših karakternih osobina i navika stečenih u postojećim sredinama. Korištenjem jezičkih mogućnosti u komediografske svrhe, kroz bogatu folklornu leksiku, iskvarenu i neadekvatnu stranu frazeologiju; podcrtavanjem dekadentnih pojava i postupaka; parodijom; blagom satirom i ironijom, ovaj pisac nam otvara mogućnosti da, naučnom metodom i metodom uzorka, analiziramo specifičnosti u njegovom umjetničkom

izražavanju. Njegov dramski opus ne obuhvata samo komedije ili “vesela pozorja”, nego, pogotovo u njegovoj ranoj fazi umjetničkog stvaranja, dominiraju tragedije, tačnije dramski tekstovi nazvani “žalosna pozorja”, uglavnom sa temama koje su vezane za srpsku prošlost i historijske ličnosti; kao i za motive koji su preuzeti iz usmene tradicije, uglavnom, narodnih pjesama. Sveukupna dramska djelatnost Jovana Sterije Popovića, po mnogim kritičarima, predstavlja osnovu nove srpske dramaturgije i on označava početak stvaranja srpske drame i pozorišta. Kroz svoje dramske tekstove, on sjedinjuje dvije velike epohe u književnumjetničkim determinantama, jer se za njegove tragedije može ustvrditi da odgovaraju romantičarskim zahtjevima u pisanju dramskog teksta, dok njegove komedije, veoma jasno i gotovo u potpunosti realistično, ocrtavaju negativnosti ondašnje populacije Srbije (ali i regiona). Logično je da je Sterija došao u sukob sa tadašnjim “idealističkim buržoaskim društvom” i njegovom kritikom, tako da su se njegova djela aktuelizirala dosta kasno, gotovo pedeset godina nakon smrti, zahvaljujući angažiranju Jovana Skerlića, velikog popularizatora srpske kulture i umjetnosti, na prepoznavanju vrijednosti Sterijinog zalaganja za pozorišnu umjetnost i popularizaciji njegovih djela. Veoma burno doba u istoriji same Srbije na razmeđu XVIII i XIX vijeka: uspon i pad Napoleona, napredak Austro-Ugarske Monarhije i njena dominacija na Balkanu, buđenje nacionalne svijesti kod Južnih Slovena, osnivanje Matice srpske, interes za obrazovanje i kulturni napredak ovih prostora; uslovili su potrebu za osamostaljivanjem na kulturno-umjetničkom nivou mnogih prostora južnoslovenskih zemalja; što može biti tema istraživanja u okviru historijske metode. Zadatak ovog rada je zasnovan na konstataciji da je Jovan Sterija Popović, u sinhronijskom i dijahronijskom, pregledu njegovog rada, začetnik veoma značajne faze književno-umjetničkog stvaralaštva, koja će biti veoma bitna za regionalni razvoj komediografskog opusa. Evidentno je da su, pogotovo komedije, ovoga reprezentativnog pisca u dramskoj književnosti, određene konkretnom društvenom sredinom i historijskim trenutkom, ostale i do danas veoma aktuelne, zanimljive za scenu, za publiku i kritičke osvete.

Ključne riječi: komedija, karakter, društvo, teatar, „pozorje“

1. UVOD

Jovan Sterija Popović (1806-1856.), jedan je od začetnika reprezentativne komediografske škole. Obrazovanje je sticao, nakon osnovne škole u rodnom gradu, i u gimnazijama u Temišvaru i Pešti, a sudij prava u Kažmarku (1828.-1829.). Nakon završenog školovanja, u Vršcu predaje latinski jezik i bavi se advokaturom, a u periodu 1840.-1842. predaje prirodno pravo u kragujevačkom Liceju. Od 1842. boravi u Beogradu, gdje je vršio funkciju načelnika Ministarstva za prosvetu. Sterijin edukativni i didaktički angažman eksponiran je kroz uređivačku i umjetničku djelatnost u udžbenicima, kritici, stihovima, prozi i dramama. Intenzivno je angažovan na unaprijeđivanju kulturnog života tadašnje Srbije. Njegov doprinos u osnivanju „Društva srpske slovesnosti“, kulturno-političke organizacije; „Narodnog muzeja“, kulturne ustanove i posrednog učestvovanja u razvoju kulturološkog i tardijskog naslijeđa, je veoma značajan u sveukupnom plasiranju umjetničke zaostavštine Srbije. Pozorišna djelatnost tadašnje Srbije još uvijek se oslanja na putujuće pozorišne trupe (koje su nastale iz diletantskih pozorišnih udruženja), koje, kao grupacije, sve više djeluju s ciljem popularizacije dramske umjetnosti među širim slojevima građanstva. Pozorište postaje velika tribina sa koje pisac može da se obrati svim društvenim slojevima i prenese osnovnu poruku koja će imati veoma snažno dejstvo. Sveukupna djelatnost J. Sterije Popovića podrazumijeva veoma kompleksnu i obimnu kulturnu i književnu aktivnost, pogotovo u sferi pozorišne i dramske umjetnosti. To je pisac koji se, ne samo pisanom riječju, nego i ukupnim angažmanom, zalagao za oživljavanje dramske umjetnosti na južnoslovenskim prostorima. Veoma je bitan podatak da je upravo on jedan od osnivača “Teatra na Đumruku” 1841. u Beogradu (gdje je 4. dec. 1841. godine izveden tekst, u okviru nacionalnog repertoara, pod naslovom “Smrt Stefana Dečanskog”).

Pre svega u njemu imamo jednog od najtalentovanih posmatrača života u dosadašnjoj srpskoj književnosti. Bogatstvo slika iz malovaroškog, malograđanskog života u kojima se javlja vojvođanski svet Sterijinog vremena sa svojim ambicijama, težnjama i snovima što dovode do većih ili manjih gubljenja ravnoteže i smisla za stvarnost i za moguće, ima i tu vrednost da se nije odrazilo samo trenutnu karakteristiku čitavog tog društvenog sloja, nego trajnije njegove osobine. (Vučenov, 1965, 117.).

2. DRAMSKI OPUS JOVANA STERIJE POPOVIĆA

Dramski opus Sterije je prvenstveno predstavljen kroz komedije ili “vesela pozorja”, ali njegovo najranije zanimanje za dramu, neposredno je povezano za tragedije, tačnije dramske tekstove pod nazivom “žalosna pozorja”. Teme su bile veoma aktualne u ondašnjim dramskim krugovima, jer su bile povezane sa likovima i događajima iz srpske historije, kao i za likove prepoznatljive u usmenoj tradiciji.

U testkovima koji su bili povezani sa komičnim prosedeom, Sterija je kritikovao i društvo i njegove ustaljene navike unutar sredine i vremena u kojima je živio. Komediografski opus, ovog pisca, biće jasno determiniran temama koje su dio svakodnevnog života ondašnje Srbije i njenog stanovništva, kao i čovjeka pojedinca koji je specifikum te

sredine. On veoma smjelo ističe i žigoše gotovo sve negativne osobine prepoznatljivog socijalnog miljea kao što su: sujeta, uobraženost, samoživost, pretjerani tvrdičluk, gramzivost, laž, neukost, licemjerstvo, neiskrenost, lažni patriotizam... Većina njegovih tekstova, pogotovo komedija, ima „preslovije“ (predgovor - epilog), što je, u strukturi klasične drame antičkog i renesansnog perioda, a djelimično i romantizma, bio obavezni dio dramskog teksta. Sterija, predgovor, plasira kao lični komentar vezan za tematiku koju obrađuje:

ПРЕДСЛОВИЈЕ После изданија Ладг ж жапаладг млого сут ми оваковог рода књига љубитељи често напомињали да не би без ползе било јошт штогод на исти начин составити, и средством печатње читатељем и читатељкам сприопштити. Ја сам истина много којешта — које обаче из неки узрока на свет изићи на може — сочинио, гдишто пак и на печатњу издао; но почем с једне стране дуговремена болест перо из моји руку истргне, с друге пак променуто званије мене за собом повуче, и нехотећу ми, морала је моја и моји пријатеља жеља неиспуњена остати. Што предстојеће шаливо позориште на свет изилази, повод је највише овај, што сам једном с љубезним мојим пријатељем г. доктором Пекаровичем, о среброљубију беседећи, њему тврдо обећао Твпджфс написати и, ако вредно буде, печатњи предати... Напоследак, да не помисли тко да је моје намјереније с кир Јањом народ грчки на поруганије изводити. Ја имам довољно узрока грчки род не иначе него с почитанијем предсретати, а видовит ће читатељ лако, и без мога изјасненија, примјетити зашто је ово тако уређено. Овом приликом нужно је и нека грчка израженија, која се у дјелу овом наоде, растолковати, као нпр. лав метпов алеџтов значи: умереност је полезна; о. тжр ананкжр, о несреће; цкжљж, окулор, псето; уондпо кгалж, дебела глава; кака жрегпана, рђав посљедак; О тълл о каіпоор! О срећо, о време; елеημοісіγη, мжлоргпджг; αλελπίσις! очајаније и пр.. друге се речи могу лако нагађати. У Вршцу, месеца септембрија 1837. Сочинитељ ТВРДИЦА ШАЉИВО ПОЗОРИШТЕ У ТРИ ДЈЕЈСТВА <https://gimnazijadg.files.wordpress.com/2011/08/jovan-sterija-popovic-tvrđica.pdf> , (10.09.2020.)

Sterijin prvobitni angažman u dramskoj umjetnosti, koji forsira tragediju, odgovara, u potpunosti, turbulentnom vremenu prve polovine XIX stoljeća na teritoriji Srbije, a i samog Balkana; gdje sve više slabi Otomanska imperija, ali se i pojavljuju osvajačke ideje i teritorijalne pretenzije novonastalih europskih imperija. Pozorišna djelatnost tadašnje Srbije još uvijek se je oskudna u ponuđenom repertoaru, ali i manjku „simpatizera“ koji na adekvatan način plasiraju ovu vrstu umjetničke djelatnosti. Entuzijasti koji su se zalagali za ovaj vid književnog stvaralaštva, morali su pokrenuti interes šire populacije za organizovanje institucija koje bi na vjerodostojan način plasirale ovaj žanr. Nakon intenzivnog zalaganja kulturnih djelatnika, među kojima je bio i Sterija, pozorište postepeno dobija značaj kulturne ustanove koja se, u svojoj specifičnoj djelatnosti, približava ulozi glavnog medija koji plasira aktuelna teme i informacije vezane za svakodnevna događanja; ali i za kritičke osvrtе na političku situaciju i veoma bitne aspekte društva u cjelini. U svom kritičkom obraćanju, koje ćemo citirati, Tešić, navodi važnost kulturološkog aspekta današnjice i poredi ga sa Sterijinim periodom:

S jedne strane, taj kulturološki problem ukazuje nam na dva aspekta naše današnjice. Dakle – bar kad je reč o Steriji – to je naš odnos prema patriotizmu, a s druge strane, naš odnos prema zaostalosti, prema malograđanštini ili, kako se danas to često ističe, naš odnos prema "palanci". Dodao bih ovde, kad je reč o palanci, da je ne valja povezivati samo sa malograđanštinom nego naglasiti izolaciju, neznanje, predrasude, kako kulturološke tako i političke. Ono što je zanimljivo i što odmah u početku ukazuje na našu zaostalost to je da mi danas raspravljamo, posle stotinak i više godina, o istim problemima u našem društvу, dok je većina evropskih naroda otišla dalje, ima nove probleme, stare je rešavala ili rešila. Tu, odmah na pragu rasprave, vidimo kakva nas je zaostalost, ili istorijsko zadocnjenje snašlo. I za divno čudo, ako su pre stotinak godina ovi problemi patriotizma i društvene zaostalosti pogađali Vojvodinu, u okviru Ugarske, to isto čudo, gledajući na politički razvoj na izborima danas u Vojvodini, isti se problemi pojavljuju i ovde. Dakle, i Vojvodina je, nažalost, iako nam to možda nije izgledalo 1918. godine – vraćena na svoj početak ili, da budemo pravičniji, kulturološki problemi danas u Vojvodini takoreći su isti kao i u "užoj Srbiji". Na nesreću, postignuto je nekakvo "jedinstvo" u negativnom... (Desimir Tošić, publicista Jovan Sterija Popović, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=456963>)(12.09.2020.)

U avangardnim idejama, koje bi Srbiju i srpsko stanovništvo doveli u korak sa suvremenim događanjima u evropskoj književnosti, prednjačili su austrougarski Srbi koji su razvili jednu veoma jaku kulturnu aktivnost. Početkom XIX vijeka javila se veoma snažna potreba za osnivanjem kulturnih udruženja, tako je po ugledu na "Mađarsku akademiju nauka", osnovana "Matica srpska", 1926. u Pešti. U Sterijinim historijskim dramama, često određenim melodramskim fabulama, se pojavljuju likovi koji konotiraju sa stvarnim likovima iz prošlosti: Maksim Crnojević, Stefan Dečanski, Vladislav, Kraljević Marko. Vrlo često u bunama koje su vezane za historijske ličnosti koje nam Sterija pokazuje u svojim tekstovima, on kako sam kaže ne vidi "koračaje čovječanstva naprijed", nego samo naličja i posljedice tih sukoba. S druge strane, komediografski opus Jovan Sterija Popović započinje dramskim

tekstom prvencem "Pomirenje – igračka u jednom dejstvu", a njegov dalji komediografski rad u intenzivnoj ekspanziji rezultira kasnijom upotrebom termina „sterijino pozorje“

3. KAD SE TIKVA POKONDIRI

Posebno mjesto u dramskom opusu J. Sterije P. zauzima komedija "Pokondirena tikva", veselo pozorje u tri dejstva, objavljena 1838. godine. Sterija na veoma komičan, ali istovremeno i didaktičan način izvrgava podsmijehu, nastojanje ljudi iz nižih društvenih slojeva, u ovom slučaju esnafskih porodica, da za veoma kratko vrijeme i uz minorni lični angažman, dosegnu kulturni i intelektualni nivo tzv. „viših krugova“. Simboličan naslov ovog dramskog teksta, sa blagom dozom ironije, "Pokondirena tikva", sadrži više nivoa semantičkog određenja, od poslovičnog, do veoma kompleksne determinante lesičke višeznačnosti i letargičnosti intelektualnog nivoa likova u njemu. Slikajući jedan veoma specifičan društveni sloj, sa svim njegovim karakteristikama, ova drama se može okarakterizirati kao komedija naravi, mada ona, savakako, posjeduje i elemente komedije karaktera. Korištenjem jezičkih mogućnosti u komediografske svrhe: bogatim folklornim leksičkim naslijeđem; deformiranom i neadekvatnom stranom frazeologijom; podcrtavanjem nakaradnih i štetnih djelovanja nekih pojava; parodijom; blagom satirom i ironijom; Sterija skicira jedan od svojih najpopularnijih komičnih likova Majstoricu Femu. Njene sočne vulgarizme "folklorne" tradicije vojvođanskih paora, on veoma vješto plasira u reprezentativnim replikama. Specifičan lik "slavjanskog pjesnika" Ružičića, propalog intelektualca, koji u svojoj paranoičnoj teatralnosti poseže za "klasicističkim poetskim rekvizitima" i već davno zaboravljenim, uz to i iskvašenim, ruskoslavjanskim jezikom; jeste intelektualni pandan majstorici Femi. Ostali likovi su u funkciji pojačavanja karakternih osobina i komičnosti gore pomenuta dva lika, a ne manje zanimljivi kao dramske kreacije. U nedostatku općeg obrazovanja, manira, informacija, pa djelimično i materijalnih sredstava, ti likovi u svojim neadekvatnim nastojanjima postaju karikaturni i smiješni. Specifičan lik, koji u ovom dramskom tekstu predstavlja protutežu ostalim likovima, realnim prihvatanjem okruženja kojem pripada, je Mitar, Femin brat, koji ima funkciju antagoniste koji dramski zaplet razrješava racionalnim postupkom i odgađa eskalaciju sukoba navećem nivou.

4. STERIJINO RODOLJUBLJE

Jedno od najsnažnijih djela iz Sterijinog dramskog opusa jeste tekst "Rodoljupci" (veselo pozorje u pet dejstvija), objavljeno 1909.g., tek nekoliko godina poslije njegove smrti. Ovaj tekst više ne posjeduje one crte dobronamjerne Sterijine kritike društva i zabavni humor koji je prepoznatljiv u njegovim prethodnim komedijama, nego veoma oštru i satiričnu poruku, koja je direktno upućena najjačoj i najdominantnijoj društvenoj formaciji, ljudima građanskog staleža, koji, na najbizarniji mogući način, prodaju svoje porijeklo i domovinu, „dok krvari u borbi“.

Za Jovana Steriju Popovića ostaju dva bitna problema. S jedne strane, to je Sterijina sledeća misao: "konac mog pisanja je ispravljanje" društvenih zabluda i grešaka. Tih zabluda i grešaka može biti kod svih naroda, i bilo ih je i kod najvećih i uspešnih, ali su ih oni ispravljali i išli dalje. S druge strane, čini nam se da je kod Sterije najvidljivije pitanje našeg nacionalizma, odnosno patriotizma, i u vezi sa svim što se zbiva u nacionalnoj politici određenih kolektiva.

Kad je Jovan Skerlić pre stotinak godina pisao da su Sterijini Rodoljupci i danas "mladi, sveži i korisni", nije slutio ono što će se dogoditi posle gotovo stotinak godina! Uzimajući u obzir ova naša razmatranja, moglo bi se, po onome što je napisao u jednom dnevniku Radomir Putnik ("Sterija je u Rodoljupcima podvrgao žestokoj kritici onovremenu vojvođansku intelegenciju i građanstvo, i potpuno satiričnu, samim tim i neprijatnu sliku narodnih vođa"), i danas sasvim uopšteno reći da je naš nacionalni, srpski i posebno vojvođanski, pad u poslednjih dvadesetak godina veliki! (Desimir Tošić, publicista, Jovan Sterija Popović, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=456963>)preuzeto 11.09.2020. u 18.00

Radnja ovog teksta odvija se burne 1848./49.g., u doba vojvođanskog ustanka. I dok borci iz naroda kako Srbi tako i Mađari ginu kod Sentomaša i na drugim ratištima, Sterijini "rodoljupci" žučno diskutiraju ratne podvige i poraze, istovremeno se opredjeljujući za one koji su bolji; da bi se konačno odrekli srpske Vojvodine i prodali je za pedeset forinata. Marta Frajn (2015, 100.), napominje da je historijska drama najosjetljiviji dramski oblik jer zavisi od svog okruženja; kako društvenog, političkog, tako i književnog i pozorišnog.

Ključni momenat Sterijinog shvatanja istorije u svim pozorjima u kojima se ona pojavljuju jeste objektivna, kritički stav prema istoriji i naciji, prema zabludama u romantičarskom osećanju nacionalnog i historijskog. "Skoro na samom kraju Sterijinog života i rada nastalo je delo za koje sam Sterija kaže da je „privatna povesnica srpskoga pokreta“. Podstaknut lažnim rodoljubljem kojim je bio okružen, Sterija, kao pisac sa izuzetno razvijenim osećanjem moralne odgovornosti, nije mogao a da ne reaguje na ono što je gledao i čega se gnušao u burnim danima 1848/9. godine evropskih revolucija. Bio je takođe i dovoljno svestan da za oštru političku komediju kakvi su njegovi Rodoljupci nisu u datom momentu postojali odgovarajući primaoci, ni među čitaocima, a ni među gledaocima. Kritike i poruke koje je svojim delom hteo da iskáže

pale bi u vodu, te je Rodoljupce zadržavao u rukopisu. Svetlost dana i pozornice ugledali su tek pedeset godina nakon njegove smrti. U zbivanjima oko sebe Sterija je video mnogo toga što je bilo i nacionalno i opšte, savremeno i istorijsko, a što je bilo vredno kritičkog komentara. U trenutku kada su nastajali njegovi Rodoljupci, idejna drama kao takva još nije postojala, Bihnerova Danteova smrt bila je skrivena od očiju javnosti, a Brehtovo političko pozorište predstavljalo je daleku budućnost. To što je Sterija hteo da izvrigne javnoj osudi nije mogao da adekvatno prikaže kao žalosno pozorje, već se stoga odlučio za ono što je znao; antičku dramu koju je poznavao i osećao. Iako je pisano povodom jednog određenog istorijskog trenutka, ovo dramsko delo preraslo je u univerzalnu dramu o lažnom rodoljublju. Nastala kao nepsredna i ogorčena reakcija na podlosti i nesreće u srpskom pokretu, Sterijina politička komedija zasniva se na konkretnim događajima i viđenim tipskim postupcima, ali ona istovremeno aludira i na mnoge već ponovljene situacije i likove iz bliže i dalje prošlosti. Sterijino delo nije samo ugledanje na Aristofana, Plauta i Molijera, već potpuno stvaranje koje je vremenom steklo istorijsku objektivnost, izvorište sasvim ličnog mišljenja, koje navodi i traži neprekidnu angažovanost, scensku slobodu i originalnost izraza. To je osnova pozorišne estetike na kojoj su građene mnoge forme i pozorišne predstave, na osnovu kojih se može pratiti i razvoj srpskog pozorišta.

Sterija u ovoj drami ne pokazuje direktno ratno poprište, nego za sve novosti u vezi sa sukobima na istom, saznajemo retrospektivnim postupkom, iz „glasina“ i novosti, koje prenose i žustro komentiraju rodoljubci, Taj dramski postupak mu otvara mogućnosti da što kompleksnije izgradi psihologiju svojih likova, pokaže ih kao licemjere i „prodane duše“, koji u svemu pokušavaju ostvariti sopstveni interes. Direktnom kritikom na realno postojeće stanje u tadašnjoj Srbiji, on razotkriva sve negativnosti lažnog rodoljublja kroz svoje likove koji nose tipska imena i samim tim obilježavaju sopstvene karaktere: Smrdići, Žutilovići, Šerbulići (rumunjski-zmija), Lepršići i Zeleničke. Nasuprot ovoj nakaradnoj i moralno deformisanoj građanskoj grupaciji vojvođanskih „rodoljuba“, Sterija pokazuje svoja dva pozitivna lika Gavrilovića i Nađ Pala (Srbina i Mađara) konzervativne i ugledne trgovce, čija je funkcija da samo pojačaju komičnost negativnih likova i njihovih nedosljednih i nestranih osobina. Oni ostaju gotovo po strani, u odnosu na dramsku radnju ovoga teksta, kao posmatrači i komentatori određenih dramskih situacija. Simptomatično je da Sterija dramske situacije i sukobe razvija u naraciji, koristeći se maksimalno upotrebom leksike intenzivira verbalne konflikte.

Pozorje dakle ovo neka bude kao privatna povescica *srpskoga pokreta*. Sve što je bilo dobro, opisaće istorija; ovdje se samo predstavljaju strasti i sebičnosti. A da moja namera nije s tim ljagu baciti na narod, nego poučiti ga i osvestiti kako se i u najvećoj stvari umeju poroci dovijati, svaki će blagorazuman rodoljubac sa mnom biti saglasan. (Sterija, 1987, 359.)

5. GOSPODIN TVRDICA

Komedija „Tvrđica ili Kir Janja“, „šaljivo pozorište u tri dejstva“, objavljeno je 1836.. Iako je motiv tvrđičenja u široj evropskoj književnosti, već mnogo ranije obrađen kod pisaca: Plauta, Šekspira, Molijera, Puškina, M. Držića „Skup“; ipak se može sa sigurnošću posvjedočiti da je Sterijin *Tvrđica*, Kir Janja, jedna veoma osebujna i specifična dramska ličnost, izvan kategorizacije tipskih likova već predstavljenih u svjetskoj književnosti. Ovaj lik jeste dio lokalnog kolorita vojvođanske društvene sredine s početka XIX vijeka, ali je istovremeno i veoma specifičan karakter koji odgovara svome porijeklu i opredjeljenju, Grka i vojvođanskog zelenaša, trgovca. Ako bismo napravili paralelu sa Plautovim tvrđicom Euklionom i Molijerovim tvrđicom Harpagonom, prvobitni zaključak bi nas vjerovatno naveo na to da ovaj lik više odgovara Harpagonu, škrtcu koji tu svoju karakternu osobinu posjeduje gotovo od samog rođenja; ali osjećaj, nekog intimnog suosjećanja i razumijevanja, je gotovo identičan onom koji gledalac ili čitalac može doživjeti upoznavajući Plautovog Eukliona.

Ima takođe primera kada jedan lik popunjava figuru subjekta u glavnom i sporednom zapletu (dva različita cilja lika, ali značenjski srodna). Radi se o složenim radnjama sa veoma aktivnim likom koji je prisutan u svim situacionim odnosima. Tako Harpagon u Molijerovoj komediji Tvrđica popunjava figuru subjekat u glavnom zapletu (cilj: želja, namera da se oženi Marijanom) i u sporednom zapletu (cilj: želja, namera da svoju kći Elizetu uda za starog Anselma). Shodno ovoj mogućnosti, u komediji ima primera sa pasivnim likovima aktantima subjektima (bliski srodnici) koji vršeći radnju u korismladih, ujedno je obavljaju i iz svojih interesa (Put kroz prozor, Skrib/Lemon). Da ne bi došlo do zabune, figura subjekta jeste važna za zaplet, ali to ne znači da jedan lik mora celim tokom biti aktivan. Ovde se ne radi o tipovima (površinska struktura) ili aktantima (dubinska struktura) na osnovu kojih se likovi precizno klasifikuju, već su u pitanju strukturi činioци zapleta, njegovi regulatori. (Pejić, 2019, 156.)

Sterija ostavlja slobodan prostor u varijantama doživljaja ovoga lika, jer unutar društveno-političkih previranja i promjena kojima je konstantno, čak i do danas, izložen prostor nemirnog Balkana, skoro da nalazimo opravdanje za negativnu odrednicu karaktera tvrđičluk, jer čovjek sa ovih prostora, uvijek stavljen na kušnju, osjeća gotovo

paranoičan strah za svoju egzistenciju. U predgovoru komedije “Tvrđica” (Budim 1837., prerađeno izdanje, Novi Sad (1838.) Sterija napominje: *Moje je namerenije pri pisanju “Tvrđice” bilo, uzimajući naročito u rasuđivanje malo, bolje reći nikakvo čislo, komedija na našem jeziku, takvo delo napisati koje bi čitatelja... na zevanje ne nateralo, no naprotiv časove mu brige i domasnih nezgoda puno razgalilo, a pri tom – ako uši slušati ima – i nauku življenja pridodalo.....* Glavni lik ove komedije je Kir Janja, porijeklom Grk-Cincar, čiji su se predci nastanili širom Srbije, zelenaš u Vojvodini. U autobiografskim podacima Sterije saznajemo da je on, po očevom porodičnom naslijeđu imao veze sa Grčkom, a i sam je bio trgovački sin i veoma dobro je poznavao tu populaciju. Vrijeme događanja u ovom dramskom tekstu obuhvata početak XIX vijeka, dakle, suvremeno doba Sterijinog života. Iako ovaj tekst već ima sve tipične odlike komedije karaktera, jer uključuje detaljnu analizu centralnog lika, neposredno ga određujemo i kao komediju naravi i komediju situacije, jer prikazuje specifično vrijeme i događanja u njemu. Unutar relacija između kir-Janje i svih drugih likova Sterija slika i kreira svoga *tvrđicu*. Dramska radnja se u gotovo potpunosti, pomiče u drugi plan. Sve ono što je vezano za neposredna događanja u dramskoj priči, saznajemo iz dijaloga ili monologa. Reprezentativni monolog Kir-Janje je navjerodostojnija slika tipičnog karaktera, koju je stvorio Sterija. Igram riječi, stilskim sredstvima, konstrukcijom i leksički varijantama, pisac duboko zalazi u samu psihu ovoga lika, koji pred publikom ne izaziva vedar smijeh, nego neku vrstu empatije nad čovjekom koji je sam sebe doveo u beizlaznu situaciju i materijalni krah, a da toga gotovo nije ni svjestan:

Zbogom, zeleno svet, sad si mi gorko! Oh, neći Janju da ti vidi! Zbogom moja špekulacija, oći Janju da si pođini! Oh, tamo da umrim.... Da jošte vidim moi srći!... Moje lepe žute dukate, moje bele talire, zbogom! Oći Janju da vas ostavi, da ne idite na proces. Ama oći da umri sos vas, sos moju srcu... Sad da sakriim ključ, da niko ne uzmi moi lepi novci... (Sterija, 1987, 168.).

Ova uloga predstavlja reprezentativan dramski lik u Sterijinom dramskom stvaralaštvu. On detaljnom razradom karakternih osobinama u skiciranju pojedinca unutar jedne društvene zajednice, pronalazi adekvatno rješenje u raspletu dramskog problema; ali istovremeno plasira i didaktičku komponentu, unutar osnovne poruke, o posljedicama *pretjeranog tvrđičluka* i destrukciji ličnosti. Lik notara Mišića je, predstavljen kao pruteža Kir-Janji, što još jednom potvrđuje prepoznatljivi Sterijin postupak u uspostavi relacija među dramskim likovima. On u ulozi intriganta, koji sitnim podvalama i verbalnim duelima, pokušava kir-Janju upozoriti na isključivost njegovog ponašanja, pojačava dramsku napetost teksta.

Kako sam tvrdi u predgovoru, Sterija je neposredan povod da napiše ovo slavno djelo dobio iz razgovora s prijateljem, vrsačkim lekarom Pekarovićem, kome je posvetio “Tvrđicu”. S ovim obrazovanim čovekom i pomalo pesnikom Sterija je, u šetnjama po okolini rodnog Vršca, počeo raspravljati o srebrnoj ljublj. Svet sitnih trgovaca učinio mu se najpogodnijim i najkarakterističnijim za slikanje i izobličavanje ovog poroka. U toj sredini je egzistirala ona posebna, gotovo patološka grabljivost za parama i tu je dobila najdrastičniji vid i pravi fetiš. (Milinović, 1987, 40.)

Posljednje godine svog života Jovan Sterija Popović proveo je dosta povučeno u svom rodnom Vršcu. Da li je ovaj pisac već bio umoran od stalnog podcrtavanja negativnih karakteristika našeg društva i težnje da njihovim pokazivanjem nešto promijeni, ili je jednostavno shvatio da se to društvo nikada neće promijeniti i da će u njemu vječno postojati njegove Feme, kir-Janje, Smrdići, Lepršići,... i svi drugi koji će postati vječna tema ismijavanja i krtike, možemo samo pretpostaviti. Ono što je značajno je to, da su Sterijini tekstovi i danas dio regionalne scene i pozorišne umjetnosti, jer je tematika njegovih drama i veoma prepoznatljiva u našoj savremenosti.

LITERATURA

- Frajnd, M. (2015). **Ogledi o srpskoj pozorišnoj periodici (1871–1941)** Institut za književnost i umetnost : Matica srpska, Beograd : Novi Sad.
- Milinčević, V. (1987). “Jovan Sterija Popović – Izabrane komedije i drame I “, “Nolit”, Beograd.
- Nestorović, Z. (2017). “Veliko doba, Istorija razvitka drame u srpskoj književnosti XVIII i XIX veka”, Published by Klett
- Pejčić, A. (2019). **Poetika zapleta: tragedija, komedija, drama** Institut za književnost i umetnost, Beograd.
- Perić, N., Perić, J., & Tančić, D. (2019). Srpska politička drama i pozorište Article in *World Applied Sciences Journal*, 37(8), 690-694, <https://www.researchgate.net/publication/340076667> Applied Sciences Journal DOI: 10.5829/idosi.wasj.2019.690.694
- Popović, J. (1973). “Sterija i počeci srpske drame”, u knjizi Raško Jovanović, “Srpska književnost u književnoj kritici – Drama”, Jovan Sterija Popović “Kir Janja”, predgovor, prerađeno izdanje, Novi Sad, 1838., Nolit”, Beograd.
- Tošić, D. (n.d.). publicista iz beograda i član političkog saveta demokratske stranke *Jovan Sterija Popović u današnjici*, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=456963>, *Kad je Jovan Skerlić pre stotina godina*

*pisao da su Sterijini Rodoljupci i danas "mladi, sveži i korisni", nije slutio ono što će se dogoditi posle
gotovo stotina godina*

Vučenov, D. (1965). "Komedigraf Sterija", u knjizi "Jovan Sterija Popović", "Zavod za izdavanje udžbenika SR
Srbije", "Nolit", Beograd.